

Klik **hier** voor het
originele artikel (p. 18)

LOON NAAR WERKEN?

Wat heeft de Franse Revolutie met ons denken over onderwijs te maken? Best veel. De Franse revolutionairen maakten korte metten met de vanzelfsprekende macht van de aristocraten. Voortaan zou iedere burger, uit welke familie of sociale laag ook, gelijke rechten en kansen krijgen. Geen aristocratie, maar meritocratie: niet (familie)bezit, maar verdienste (*merite*) bepaalt je maatschappelijke positie. Diezelfde gedachte ligt ook ten grondslag aan ons onderwijssysteem. Door toegankelijk onderwijs voor iedereen krijgt iedereen gelijke kansen. Scholen beoordelen leerlingen bovendien niet op hun afkomst, maar op hun prestaties. Als je dus goed je best doet, dan kom je er wel. Maar als je er dieper over nadenkt, zijn in deze redenering wel een paar deuken te slaan. En dat is precies wat socioloog Mijs (2016) heeft gedaan.

HET IDEE

Vroeger bepaalde je afkomst of je door mocht leren. Was je de zoon of dochter van de dokter, baron of notaris, dan was je bedje gespreid. De zonen en dochters van de metselaar en bakker verlieten doorgaans het onderwijs na de lagere school, om te gaan werken. Dubbeltjes werden nooit kwartjes. Dat vinden we al lang niet meer eerlijk. Tegenwoordig bepalen idealiter niet familie en afkomst de schoolloopbaan van een kind, maar aanleg, inzet en cijfers. Zo krijgt iedereen gelijke kansen en gaat er geen talent verloren. Hoe slimmer een leerling is en hoe beter die zijn best doet, hoe langer hij mag doorleren, hoe beter waarschijnlijk de baan en hoe hoger het salaris. Loon naar aanleg en werken dus.

De **meritocratie** – *beoordeling en beloning op basis van verdiensten* (zie kader) – kenmerkt bijvoorbeeld ons onderwijs en bedrijfsleven. Diverse wetenschappers hebben de afgelopen decennia kant- tekeningen geplaatst bij dit systeem. Ze wezen op *onbedoelde negatieve effecten, doordat leerlingen met verschillende bagage de school in komen*. Dat leidde onder meer tot initiatieven als brede scholen en slogans als *close the achievement gap* (dicht de prestatiekloof). Mijs gaat nog een stap verder. Hij analyseert alle studies en reviews sinds 1945 en legt uit waarom meritocratie in de praktijk toch minder eerlijk is dan het lijkt.

EEN DYSTOPISCH WOORD

Engeland in een verre toekomst: intelligentie en verdiensten van mensen bepalen de inrichting van het onderwijs en van de samenleving. Er is een scherpe sociale scheiding tussen de 'haves' en 'have-nots', tussen een machtige intelligente elite en een domme onderklasse. Socioloog Young schilderde deze dystopie in zijn satire *The rise of the meritocracy* (1958). Hij had het woord meritocratie zelf bedacht, als noemer voor een in zijn ogen afschrikwekkende samenleving. *De formule: $M = I + E$, merit (verdienste) als optelsom van intelligentie (I) en inzet (E, effort)*. Tot zijn verbazing ging het begrip een eigen leven leiden en werd het een gevleugeld begrip in de mond van politici. De satire werd werkelijkheid. In 2001 waarschuwde Young in de Britse krant *The Guardian* nogmaals tegen de meritocratisering van de samenleving: mensen die het goed voor elkaar hebben, kijken neer op mensen die niets hebben kunnen. En dat demoraliseert.

DE INZICHTEN

Uit zijn analyse trekt Mijs **3 lessen**. Deze laten zien dat meritocratie in theorie misschien mooi is, maar in de praktijk nauwelijks werkt:

1 KLASSE BEPAALT KLAS

Elke school is anders, in didactische aanpak en kwaliteit en in leerlingpopulatie. Ongelijke scholen betekenen ongelijke kansen, die bovendien niet willekeurig verspreid worden over leerlingen. Want kinderen belanden niet toevallig op de ene of de andere school. Kinderen uit gegoede, theoretisch opgeleide gezinnen zitten vaker op de betere scholen en stromen vaker door naar hogere niveaus. Oftewel, de sociale klasse bepaalt in welke klas een kind terechtkomt. Op school wegen vervolgens vooroordelen van leraren mee. Zij verwachten minder van kinderen uit praktisch opgeleide milieus (zie [artikel](#) *Pygmalion in de klas* en [artikel](#) *Pygmalion onder de loep*). Maar ook ouders spelen hierin een belangrijke rol. Theoretisch opgeleide ouders geven hun kind niet alleen genetische en sociale bagage mee, maar steunen en motiveren hun kinderen ook meer en zetten zowel kind als school onder druk om naar het hoogste niveau te streven. Ze willen het beste onderwijs voor hun kind en krijgen dit veelal ook.

2 INZET LOONT NIET ALTIJD

Volgens het meritocratische ideaal worden leerlingen beloond voor hun inzet. Maar in de praktijk is dat niet altijd zo. Iemand die keihard blokt voor een toets kan een 5 halen en iemand die de avond tevoren even het boek doorbladert, een 9. Zo is het leven? Jazeker, maar eerlijk is het niet. Want dat niet iedereen bij geboorte dezelfde talenten heeft meegekregen, betekent dat kinderen geen gelijke startpositie in de samenleving hebben. Dubbeltjes kunnen nog steeds maar moeizaam kwartjes worden.

Ons soort mensen In het Sparta van 400 voor Christus werden vertoon van mannelijkheid, agressie en (bi)seksuele activiteit hoog gewaardeerd en beloond met sociale status. Zo'n 1000 jaar later lagen in West-Europa de kaarten heel anders en belandde je juist met vredelievend en asexueel gedrag hoog op de sociale ladder. Dat wat een samenleving als verdienstelijk beschouwt, is dus

tijdgebonden. Intelligentie bijvoorbeeld telt pas vanaf rond 1900 mee als onderscheidende verdienste.

Onderzoek naar toelatingscriteria van de meest prestigieuze Amerikaanse universiteiten – zoals *Harvard*, *Yale* en *Princeton* – in de 20e eeuw onthult hoe er bovendien nog veel meer meespeelt dan intelligentie alleen. Het gaat om het aantrekken van 'ons soort mensen'. Lange tijd werden bijvoorbeeld vrouwen, katholieken, joden en mensen van kleur niet toegelaten. Tegenwoordig zijn ze wel inclusiever, maar ze putten nog steeds uit de sociaaleconomische bovenlaag van de bevolking, al was het maar omdat de collegegelden zeer hoog zijn.

3 EIGEN SCHULD?

Meritocratie is dus een belofte die onvervulbaar is. Ze houdt ongelijkheid eerder in stand dan deze af te breken. Meritocratie werkt bovendien venijniger dan het vroegere 'klassendenken', doordat ze de schijn van rechtvaardigheid heeft: wie faalt, heeft dat aan zichzelf te danken. Je kunt immers met hard werken 'alles bereiken wat je wilt'? En dan klemmt ook nog deze ethische vraag: waarom verdient iemand die slimmer is eigenlijk meer (langer) onderwijs? Je zou ook kunnen redeneren dat juist iemand die achterblijft extra onderwijs nodig heeft. Dat dit niet gebeurt, heeft alles te maken met het economische idee van 'returns on investment', oftewel waarde voor je geld krijgen: de samenleving investeert liever in mensen die later maatschappelijk of economisch belangrijke posities gaan bekleden dan in werklieden. Dat heeft niks met rechtvaardigheid te maken.

IN DE KLAS

Als leraar heb jij geen invloed op wat leerlingen van huis uit meekrijgen, maar gelukkig wel op wat ze meekrijgen in de klas. Daarbij is het goed je bewust te zijn van die verschillende startposities van je leerlingen: wie weet al veel, wie mist dingen? Wat voor de ene leerling vanzelfsprekend is, is dat voor de ander niet. Daar

oog voor hebben, is een begin. Verschillen compenseren kan in heel kleine dingen zitten. Die ene leerling die thuis geen rijkge vulde boekenkast heeft, kun je best eens toestaan een boek uit de schoolbibliotheek mee naar huis te nemen. Oneerlijk tegenover de andere leerlingen die dat niet mogen? Nee, want je kunt het goed verantwoorden. En als niemand thuis boeken heeft, ga je met de hele klas naar de openbare bibliotheek en laat je zien dat ze daar gratis boeken kunnen lenen. Als leerlingen achterblijven in prestaties, ligt dat soms aan hun inzet. Jij kent je pappenheimers en weet wie met een tandje erbij wel weer kan bijtrekken en wie extra aandacht en instructie nodig heeft. Overigens is 'je best doen' en 'werken voor school' ook iets wat kinderen van huis uit wel of niet mee krijgen. Help die laatste kinderen door hen te aan te moedigen en duidelijk te maken dat iedereen beter in een vak kan worden. Je kunt hun zelfvertrouwen vergroten door in hen te blijven geloven en aandacht te schenken.

DE SCHOOL ALS 'KANS-CLUB'

Uit de
praktijk

Ieder kind gezien en gehoord. Dat is het motto van De Regenboog in Cuijk, een multiculturele basisschool met zo'n 10 verschillende nationaliteiten. Of zoals directeur Selten zegt: 'Onze school is een ontmoetingsplek voor alle mensen, een mooie afspiegeling van de samenleving.' Samen een leer- en leefgemeenschap vormen, dat stralen ze in alle dingen uit. 'Ik sta elke ochtend bij de deur om ouders en leerlingen goedemorgen te wensen en de leraren doen dat in de klas ook.' De school investeert veel in contacten met ouders. Alle leraren gaan jaarlijks op huisbezoek. 'Zo leren we de cultuur en thuiswereld van de leerlingen kennen. En kunnen de leraren daar hun lessen op afstemmen.' Omgekeerd nodigen ze ouders uit op school. Elke maandagmorgen kunnen zij in de 'ouderkamer' samen over een bepaald thema praten, zoals sociale media of huiswerkbegeleiding. De school betreft ouders nadrukkelijk bij het leren van hun kind. 'We laten zien hoe ze thuis, samen met hun kind, aan woordenschat en lezen kunnen werken en geven hun daarvoor werkbladen en boekjes mee.' Selten noemt *Educatief Partnerschap*, met de gezamenlijke focus op ontwikkelkansen, essentieel om leerlingen vooruit te helpen. 'Het is heel belangrijk dat ouders en school op één lijn zitten.' In de lessen besteden leraren veel aandacht aan leren samenleven en onderling respect. 'We vieren en respecteren alle geloven,' zegt Selten. Dat komt tot uiting in aandacht voor verschillende feesten, van Kerst tot het Suikerfeest, maar ook in lessen over respect voor elkaars gebruiken en regels. Leerlingen, ouders en leraren hebben kortom oog voor elkaar. Een mooi voorbeeld daarvan vindt Selten de Regenboog-KANS-club, een idee van de leerlingenraad. 'De leerlingen vonden dat alle kinderen van school de kans zouden moeten krijgen om mee te doen aan cultuur en sport. Onze school, Stichting Doejemee en de gemeente hebben daarom de handen ineengeslagen. Iedere maandag bieden we 'Korte Activiteiten Na School', waar leerlingen gratis aan mee kunnen doen, van lasergamen tot bootcamp. Het is een pilot, maar leerlingen en ouders hebben samen al een brief geschreven naar de wethouder dat de KANS-club echt moet blijven.

- [Artikel](#) Wat er mis is met de meritocratie in Nederland
- Digital [boek](#) over *Meritocratie*
- Didactief [blog](#) over bovenstaand boek

Meer lezen!